

RIMÓCZI-HAMAR MÁRTA—ADAMIK BÉLA

BESZÁMOLÓ AZ 1998—99. ÉVI ORSZÁGOS LATIN TANULMÁNYI VERSENYRŐL

Az Oktatási Minisztérium és az Ókortudományi Társaság támogatásával az ELTE Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszéke a több évtizedes hagyományainak megfelelően az 1998—99-es tanévben is meghirdette, megszervezte az OKTV-t megelőző latin tanulmányi versenyt. Az első fordulón 987 diák vett részt, 345 pesti, 633 vidéki. A második (döntő) fordulóra 135 diákot hívtunk be. Pestről 64 főt, vidékről 71 főt. 1999. február 19-én az iskolákban, ápr. 24-én pedig az ELTE Bölcsészkarán zajlott a verseny. Az első forduló tétele: Erzsébet rózsái (Temesvári Pelbárt nyomán), a második forduló: Julianus barát megtalálja a Volga-menti magyarokat (Richardus frater IX. Gergely pápának szóló „Jelentése” nyomán).

Mielőtt a megoldások értékelését összegeznénk, fontos, elvinek tűnő kérdésről kell szólnunk, úgy, hogy tapasztalatainkkal érvelünk, a dolgozatok eredményeivel pedig szemléltetjük, szükséges-e változtatnunk a verseny megszokott menetén. Úgy tűnik, a számtalan iskolatípus különböző oktatási rendszere megzavarhatná az eddigi versenymenetet. A 13—14 évesek hátrányosabb helyzetbe kerülnek-e, mint a 16 évesek? Folyó tanévben különösen, célzottan figyeltük, okoz-e a 3 év korkülönbség nehézséget. Egyértelműen megállapítható, hogy a „kicsik” épp olyan szép, jó, gondos munkát végeznek, mint a nagyobbak. Borzsák István professzor megállapítása — olvasván és értékelvén a dolgozatokat —, hogy a „kicsik” szinte jobbak, érettebbek, mint „idősebb” versenytársaik. Az iskoláknak elküldött beszámolóinkban statisztikai kimutatást közöltünk e tényről. A korábbi években ezt így azért nem tettük, mert szükségtelennek láttuk táblázatokkal bizonygatnunk azt, amit a dolgozatok javításával — statisztikázás nélkül is — azonnal megállapíthatunk: a kívánt nyelvtani anyag birtokában minden korosztály a maximumot tudja teljesíteni.

Gyakorló tanárok vagyunk mindannyian. Tudjuk, hogy a nyelvtan pontos ismeretére szükség van mindig, a versenyen is. Akárhány év „tanulás” után is lehet „nulla” szinten imbolyogni, de két év, sőt egy év intenzív tanulás után is komoly eredmények érhetők el. Ezt a jelen verseny tapasztalatai alapján állíthatjuk. Annyira más és más feltételek mellett tanulják a diákok a latin nyelvet, hogy nemcsak a korkülönbség, hanem óraszám, fakultáció stb. alapján is lehetne differenciálni. Ez viszont a verseny verseny jellegét szüntetné meg. A verseny, — akár szellemi, akár testi erőpróba — előzetes erőfeszítéseket igényel. A tanulás, a megtanulás rangját meg kell tartanunk. Természetes, hogy a nehézségeket figyelembe kell vennünk. Ezt tettük évtizedeken át, tudván, ismervén, hogy e nyelv nem tartozott a preferált tárgyak közé (de a grammatika rovására engedmény nem tehető). Most érzékelhető azonban, hogy a latin nyelv szükségességét mind többen felismerik. Rajtunk múlik, hogy megszerettessük és megtanítsuk a nyelvet, de úgy, hogy ne csak a „*suaviter in modo*”, hanem a „*fortiter in re*” törvénye is érvényre jusson. A játékos tanítás — tanulás önmagában kevés. Ez pedig nem az életkor függvénye. Egy gyerek — ha akarja — mindent meg tud tanulni, és jól!

Mindannyian tudjuk: versenyezni tanulás nélkül nem lehet. Az első fordulón részt venni felkészültséget mérő próbálkozás, a döntő forduló pedig eldönti, mire képes a versenyző. A szövegek nehézségi foka jól mérhető a gyerekek munkáján. „Túl könnyű!” „Túl nehéz!” hangzik. Szerencsére, csaknem, teljes egyetértés van a kollégák között a nehézségi fok megítélésében. Mint már olyan sokszor, most is megis-

mételhetjük, nem az ún. „nagyon nehéz” részeket (acc.c.inf., abl.abs., passivum) rontják a gyerekek, hanem — általában — a könnyűnek tűnő mondatokat oldják meg felületesen. A *collectos* (o → a) melléknévi alak egyetlen gyereknek sem okozott nehézséget az Erzsébet-legendában, viszont a „hírhedt” *forte* adv. melléknévkénti használata ismét színre került. (Emlékezzünk a „vitéz” tücsökre! *Fortē cicada canebat!*) A *sine* és *sinu* tévesztése szintén declinációs gond! Az első forduló „csokorba kötött” megoldásaiból is láthatjuk majd, hogy a grammatikai felületesség, de épp ennyire a logikus gondolkodás hiánya is akadályt jelent a pontos fordításnál, a szöveg értésénél. A második, döntő forduló „ötleteit” mondatonként közöljük, mivel ott a kollégáknak nincs közvetlen „élményük” az iskolai fordulóval ellentétben.

A szövegek választásánál most is gondoltunk arra, hogy korunk történeti, művelődéstörténeti eseményeiből időnként kapjanak ízelítőt a diákok. Tudniuk kell azt, hogy az ókori Róma nyelve szinte „anyanyelvünk” volt a XIX—XX. sz. fordulójáig. Ha a középkor, renaissance irodalmát, legendáinkat, Anonymust valamennyire érteni is akarjuk, tanulnunk kell e szövegek fordítását is. Szinte minden beszámolóinkban leírjuk: gyakorolnunk kell sokat. Kevés az idő, az óraszám, mégis lehetséges koncentrált, erőteljes munkával szép eredményeket elérni. Öröm volt mindannyiunknak, hogy ismét sok diák versenyzett, a várt sikerrel. Új iskolák kapcsolódtak be, tapasztalat nélkül, segítséget kérve. Igyekeztünk a döntőbe minél több diákot behívni. Fontos a részvétel még akkor is, ha nem eléggé eredményes. Ez a verseny sajátja.

Tavalyi beszámolóinkban felvetettük, hogyan és mit kellene a versenyen módosítani. Az idei eredmények azt mutatják, nem életkorfüggő az eredményesség. A nagyon kezdő — kicsiknek iskolán belül, megyei szinten is lehet versenyt rendezni, akár 1 évi tanulás után is. Amennyiben V. osztályban, vagy I. (kis) gimnáziumban kezdik a latint tanulni a diákok, a 3. évben indíthatják őket a tanáraik. A versenyen az összes diák csak egyszer vehet részt. Nem mellőzhetjük a következőket: a verseny után a gyerekek többsége azzal a jó érzéssel megy el, hogy „tökéletesen megértett mindent”. Ezután szembe kell nézniük a valósággal tanároknak, diákoknak egyaránt, a gyerekek ítélete igen sokszor nem reális. Kérjük kollégáinktól, hogy a következő években a nevezett gyerekeknek ne csak a számát, hanem *neveiket* is *olvashatóan* közöljék velünk az *életkorral* és *a heti órázámmal* együtt. Sajnos az idén egyik-másik dolgozatról még az iskola fejbélyegzője is lemaradt, csak a boríték nyomán tudtuk, honnan való a versenyző. A gyerekek saját nevüket olykor teljesen olvashatatlanul írják a dolgozatra, ezért kérjük a kollégákat, hogy *kísérőlevelet* mindenképpen mellékeljenek a beküldött dolgozatokhoz és *ajánlva* küldjék a megadott címre (az idén sajnos vesztek el dolgozatok!).

Az arányok továbbra is változatlanok. A megírt dolgozatok 1/3 részét küldik be az iskolák. A szervező bizottság kb. 1/3 részét ítéli továbbjutásra alkalmasnak, a végéig fontolgatva, mérlegelve a hibák milyenségét, mennyiségét. Fájó az elutasítás nekünk is. A döntőig eljutni is sikernek számít. Mint fentebb jeleztük, az első fordulóból most csak néhány „csemegét” nyújtunk át.

Erzsébet rózsái

Aliquando hieme forte patri, regi. Andreae occurrit, qui mirans vidit filiam sine comite ancilla ad portam currere.

1) Egyszer télen véletlenül a királyi udvarban apjával, Endrével találkozott, aki csodálkozott, hogy lánya kíséret nélkül futva viszi a cselédet, ... 2) Egy nagy télvíz idején találkozott apjával, ... (*hieme forte*) 3) Egyszer télvíz idején találkozott Andrea királyával, ... 4) Egyszer télidőben szigorú apjával találkozott Erzsébet, ... 5) Egyszer télvíz idején... András látta leányát kísérők nélkül, mint cseléd, a kapuhoz sietni, ... 6) Egyszer összefutott apjával, aki csodálkozva nézte kötényben, cselédje kíséretében a kapu felé siető lányát... *sine* (praepos.) a IV. decl. *sinus* (*sinu*) (abl.-val keverve) 7) Egyszer, télen, vitéz apjával találkozott... (*forte patri*) 8) Egyszer télvíz idején... apja látta, hogy lánya kíséret nélkül egy szolgáló kapuja felé siet... 9) Egyszer Erzsébet télen összefutott az Androszi királlyal... 10) Erzsébet erélyes apjával találko-

zott télvíz idején... 11) András a kíséretből látta, hogy szalad a lánya... 12) Egyszer zord és erélyes apjával összefutott...

Az „ostende mihi” — *inquit rex* — „*rosas in sinu tuo, carissima mea filia!*” a legkönnyebben fordítható mondat volt. Ehhez képest igen „ötletes” megoldások születtek: 1) Mutasd meg lányom a tied belsejében a rózsákat! 2) Mutasd meg lányom a ruhádban lévő rózsákat! 3) Mutasd meg lányom ruhád ráncában a rózsákat! 4) Mutasd meg lányom a zsebedben lévő rózsákat! (*a sinus vestitus*-t magyaráztuk! „kötény”, „összefogott ruha”) 5) Mutasd meg még lányom, mi van az öledben? 6) Mutasd azokat a rózsákat, édes kislányom!

Mivel a latin szöveget ismerjük, a továbbiakban csak magyarul idézünk egy-két fordítást: 1) Erzsébet az apja kötényét feltárta; 2) Az atya a csodálatos dolgon elámulva hálát adott Deo-nak (Ceresnek), mivel Ceres (sic!) megmutatta Erzsébet ajándékai kedvesek neki; 3) Erzsébet ruháját a zöld pázsiton felfedte apja — lássatok csodát! 4) Nini! Isteni csoda! (Ecce divino miraculo); 5) Milyen bolondság ez lányom! (?) Rózsák vannak a kötényedben?

Ezután olvassunk néhány veretes mondatot a Karthauzi Névtelen művéből (XVI. sz.) amely a „dicsőséges Szent Erzsébet asszony”-ról szól.

„Történék egy napon, mikoron nagy hideg volna, hogy úgy mint senki ne látná, vinne apró maradékokat az vár kapuja elébe az szegéneknek. És íme, elől találá az ő atyja, csodálkozván rajta, ennenmaga mit járna és hova sietne, megszólítá őtet: fiam, Erzsébet, hova mégy, mit visz? Az nemes királ leánya mert felette szemérmes vala... és megjijede, és nem tudá félelmében egyebet mit felelni: ím rózsát viszek. Az ő atyja pedég, mint eszes ember meggondolá, hogy nem volna rózsavirágnak ideje, hozzá hívá, és meglátá kebelét, hát mind szép rózsavirág az asszu, apró portéka.”

A döntő forduló

A tétel szövege szintén a középkori magyar történelemhez kapcsolódott. Címe: „*Julianus barát megtalálja a Volga-menti magyarokat.*” Az ismert vállalkozás végrehajtójának, Julianus barátnak az útját IV. Béla ifjabb király — az első forduló szövege főszereplőjének, Szent Erzsébetnek testvére — támogatta.

Az alábbiakban először nézzük a tétel szövegét a lábjegyzetekben megadott magyarázatokkal együtt, s a fordítása kapcsán felmerült problémákat és jellemző hibákat, utána pedig újra visszatérünk a versennyel kapcsolatos általános tapasztalatainkra. Mivel e jelentést az iskolák — kérésükre — már megkapták, a félrefordítási példák jó részét, és a versenyzők életkorát és heti óraszámát jelölő adatokat elhagytuk.

1. *Fratres praedicatores,¹ cum in Magna Bulgaria relictos Hungarorum degere cognovissent, fratrem Julianum ad eos quaerendum miserunt.*

Egyik jellemző hiba volt a *cum...cognovissent* (idő- vagy ok)határozói alárendelő mondat fordításánál, hogy a) vagy a kötőszót fordították rosszul, pl.: „hogy... felkutassák”; „akik a Magna Bulgáriában a... magyarokra ismertek”; „mielőtt megtudták volna, hogy... élnek”; b) vagy az állítmányt, vagy esetleg mind a kettőt: „amikor úgy vélték, hogy „élnek”; „amikor a Nagy Bulgáriában az élő hátramaradt magyarokat felkutatták”; „amikor azt kutatták, hogy... hogyan éltek”. Előfordult a *cognovissent* utáni acc. c. inf. félrefordítása is: „miután a magyarok domonkosrendi barátaikat Nagy Bulgáriában hagyták, hogy az ottani életet megismerjék” (*sic!*); „mivel megismerték a magyarok hátrahagyott Magna Bulgariabeli életét”. Találkoztunk a *degere* nem átgondolt fordításával is: „amikor meghallották, hogy... egy kis időt töltenek”. A főmondati gerundiumos szerkezet (*ad eos quaerendum*) is problémát okozott egyeseknek: „az őket kereső J. fiútestvérét”; „az őket keresni készülő Julianust”; „felkutatóként hozzájuk küldték”; „felkereste őket”. A főmondat állítmányának (*miserunt*) szinte már várható félreszótározása miatt is

¹ *Fratres praedicatores* = domonkosrendi barátok

érdekes fordítások születtek: „megszánták... Julianus fiútestvérét” (!); „megszánták ezt a magyarságtól elszigetelt kis népcsoportot”; vagy ha nem a *misereo*-ból próbálták, akkor a *mitto*-nak nem a megfelelő jelentését vették: „rábírták”, vagy egyszerűen egyeztetési és szemantikai „akadályokat” könnyedén áthágvá kitaláltak valamilyen fordítást: „Julianus... hozzáfogott az elmaradtak felkereséséhez”.

2. *Est vero Magna Bulgaria regnum magnum et opulentas habens civitates, sed omnes sunt pagani.*²

Az első tagmondat fordításánál egyesek az *est* copulát, azaz a névszói-igei állítmány igei részét fő állítmánynak vették, s a *regnum magnum*-ot a *habens* tárgyának gondolták: „M. B... valóban létezett”; „Van valóban Magna Bulgaria, amely nagy birodalommal rendelkező”. Másoknak a *regnum* jelentése okozott gondot: „Viszont Magna Bulgaria nagy uradalom volt”; „N. B. valóban nagyhatalom”; „Magna Bulgaria nem nagy... birodalom” (tagadás honnan?); sőt (a *habens*-hez vonva): „tekintélyes királya van”. Az *opulentas habens civitates* kifejezés fordításánál a) vagy a *civitates* („városok” vagy „települések”), pl. „erős népeket tartott kötelékében”; vagy az *opulentas* („gazdag”) jelentése okozott kisebb gondot, de volt b) aki egyáltalában nem volt tisztában a szókapcsolat szintaxisával: „a polgárok, akik lakják, gazdagok”; „a gazdagok uralják a népet”. Volt aki ezt a szintagmát egybevonta a második tagmondatlall: „sokféle gazdag ellenben pogány nép lakta” (*civitates — pagani!*).

3. *In una eiusdem provinciae³ civitate frater Julianus mulierem Hungaricam invenit, quae de terra, quam quaerebat, ad partes⁴ illas tradita est viro⁵.*

Az *eiusdem* névmás gyakori félre- vagy nem fordítását csak megemlítve nézzük a súlyosabb eseteket. Az *in una eiusdem provinciae civitate* szókapcsolatban egyeseknek nem sikerült rájönni, mi mihez tartozik, így születettek a következő megoldások: „Ugyanazon a helyen lévő országok társadalmában”; „egy helyen a várostól nem messze”; „Ebben az országban... egy polgárral rátalált”. Több versenyzőre jellemző volt az egyes szám többes számként fordítása, *mulierem Hungaricam, quae*: „azokra a magyar asszonyokra, akik”. Az *invenit* jelentését sem mindig találták el, pl.: „felfedezte a magyar asszonyokat, akiket”. A *de terra, quam quaerebat* fordítása sokak számára megoldhatatlannak bizonyult, vagy a *de* praepositio jelentésének félrefordítása, vagy a *quam* névmásnak a *quae*, azaz a magyar nőhöz kapcsolása miatt: „arra a földre, amit kerestek”; „azokról a területekről tőle kérdezősködött”; „aki erre a földre volt való... és tőle érdeklődött”; „akit Julianus felkerest”. De ha a *quam*-ot helyesen a *de terra*-hoz kapcsolták, akkor a *quaerebat* fordítása okozott gondot: „arról a földről, amiről kérdezgette”; „az országból, amit felkutatott”; „amelyben ő kutat”; „ahonnan igyekszik”. A *de terra*-nak jelzőként a *viro*-hoz való kapcsolása szintén érdekes fordulatot adott történetünknek...: „aki arról a területről való férfihoz ment feleségül, amelyet kerest”. Hasonló fordulatról értesülhetünk a következő fordításból: „akit arról a földről kérdezett, amely vidékre őt férjhez adták”. Az *ad partes illas* értelmezése sem sikerült mindenkinek, vagy a névmás, vagy a praepositio rossz fordítása miatt: „egy másik vidékre”; ill. „arról a vidékről”. A mondat végén a *tradita est viro* passzív perfectumi állítmánya szintén problémát okozott. Hogy a „volt férjhez adott”-féle fordításokról ne is beszéljünk, nézzük a durvább félrefordításokat: „férjhez adandó asszonyra lelt”; „akit a területen férjhez adott” (Julianus!!). Ha pedig jól értelmezték az állítmányt, akkor függő kérdést csinált a *quae*-s vonatkozó mondatból: „amint kérdezgette őt..., hogy erre a területre adták-e férjhez”.

4. *Ille nuntiavit fratri ipsos Hungaros, quos quaereret, ad duas diaetas⁶ vivere.*

Azok, akik az előző mondat *mulier*jét többes számban fordították, most is így tettek: „ők hírül adták”. Volt aki a *nuntiavit*ot intransitive fordította és előtte az *illat* ablativusnak gondolta, de ebből nagy

² *paganus* — *i.m.* = pogány

³ *provincia* = ország

⁴ *partes* = terület

⁵ *viro tradere* = férjhez ad

⁶ *diaeta* = napi járóföld

félreértés még nem támadt: „tőle tudta meg”. Sokan nem ismerték fel az acc. c. inf.-et, ami jobb esetben nem eredményezett nagy félreértést: „Az hírül adta a barátoknak magukról a magyarokról..., hogy... élnek”; „a nő hírt hozott a barátoknak maguktól a magyaroktól, akiktől megtudta” (*quos quaereret*); „jelentette a magyarokat, hogy akiket felkeresett (*quos quaereret*) ...élnek”.

A *fratri* meghatározása és beillesztése a mondatba nem mindenkinek sikerült, és ezt mással, mint hiányos nyelvtani ismeretekkel nem magyarázhatjuk. Vagy a) plur. dativusnak, „Hírül adta magyar barátainak, hogy akiket keresett,... élnek”, „a szerzetes megüzente testvéreinek” (*illa* = Julianus!); vagy b) plur. nominativusnak, „Tőle tudta meg, hogy a magyaroknak azok a testvérei, akiket keres,... élnek”; sőt c) sing. nominativusnak, „Egy másik barát hírül adta”; d) ablativusnak, „Értésítette testvérükről magukat a magyarokat”; és e) genitivusnak is vélték: „Ő a barátoknak létét hírülvitte magyar társainak, akik kérdezték (*quos quaereret!*), hány napi járőföldre él”.

Ezekhez képest természetesen jelentéktelennek kell ítélnünk az *ipse* névmás nem idevaló (önálló) jelentésének egyszeri alkalmazását, mely a „hogy a magyar urak... élnek” fordítást eredményezte, valamint a *ad duas diaetas* kifejezésből a számnév elhagyását: „(egy)napi járőföldre”.

5. *Julianus iuxta flumen Ethyl⁷ invenit eos, qui adventu ipsius non modicum⁸ gavisus sunt⁹ omnino habentes Hungaricum idioma.¹⁰*

A főmondat fordítása az *invenit* „Julianus kereste őket” fordítás kivételével senkinek sem okozott problémát, a vonatkozó mellékmondat a participium coniunctummal annál inkább, és szintén nem várt nehézséget okozott a *non modicum* adverbium fordítása, ill. hovatarozása, és az *omnino* adverbium elhelyezése. A vonatkozó névmás értelmezése is sokaknak okozott gondot, mert sing. genitivusnak nézték: „akinek magának a megérkezésének”; vagy sing. nom.-nak és a *gavisus sunt*ot egyes számú (!) állítmánynak: „Julianus, aki nagyon örült annak, hogy teljesen ismerik a magyar nyelvet”; vagy plur. genitivusnak az *adventu*hoz egyes számú állítmánnyal: „akiknek az érkezésekor nem kellően örült meg”. Az *adventu* valószínűleg egyesek *adventonak* nézték és ablativus absolutusra gondolhattak az *ipsius*sal nem törődve: „mikor megérkezett, nem csekély öröme volt, hogy...”. A *non modicum*ot rosszabb esetben az *adventu* jelzőjének vették: „a nem jelentéktelen érkezésének szívből örültek”, „jobb” esetben a *habentes* határozójának: „nem csekély mértékben ismerve a magyar nyelvet”. Ha helyesen a *gavisus* *sunthoz* vonták, akkor a nem megfelelő jelentést választották (olykor a *gaudeo* rossz fordításával párosítva): „miután megérkezett, nem tudták kellőképpen kifejezni örömeiket”; „érkezésekor nem örültek megfelelően”, passim; „akik magukhoz (*ipsius!*) nem megfelelő modorral fogadták a... megérkezését”. A *non modicum* tagadószavának hatókörét egyesek az *omnino*ra is kiterjesztették, vagy csak ide vonták, ami nagy zavart okozott: „szívből megörültek, bár nem tudták tökéletesen a magyar nyelvet”, „mivel a magyar nyelvet egyáltalán nem bírták”. A *habentes* participium számának és esetének teljes figyelmen kívül hagyása elképesztő ferdítésekhez vezetett (sing. abl.?): „nem örültek megfelelően a magyar nyelvet tökéletesen tudónak”; „és hogy teljesen magyar volt a nyelve” (ti. Julianusnak!); sing. gen.?: „akik általánosan nem kellően örültek a magyar nyelvet beszélő érkezésének”; „nem örülnek kellőképpen érkezésének, azaz annak, hogy magyar nyelvűek”; plur. abl.?: „akik... örültek a magyar nyelvet tökéletesen beszélőknek”; „nem örült annak (Julianus!), hogy azok a magyar nyelvet tökéletesen beszélnek”; végül: „a tökéletesen beszélt magyar nyelvnek is örültek” (???). Még azzal a merész megoldással is találkozunk, hogy az *omnino* az *adventu* jelzőjének vették: „nem csekély örömmel fogadták annak minden érkezését, aki magyar nyelven beszélt”. E participium coniunctum fordításához már csak azt jegyeznénk meg, hogy a mellérendelő mondatként történő fordítás, mellyel többször találkoztunk („akik... örültek, és tökéletesen beszélték...” stb.), s talán tanári utasításra megy vissza, elfogadhatatlan, mivel e participium a vonatkozó mondat határozója, s így felbontása alárendelő mondatokkal kell hogy történjen — jelen esetben okhatározóival.

⁷ *Ethyl* = Volga

⁸ *modicum* = *modicē*

⁹ lásd: *gaudeo*

¹⁰ *idioma -atis n.* = nyelv

6. *Pagani sunt, terras non colunt, carnes equinas edunt.*

E három, rövid mellérendelt mondatocska általában nem okozott gondot, s a *colo* nem megfelelő jelentésének kiválasztásától eltekintve („a földeket nem tartották tiszteletben”) csak az utolsó kijelentés jelentett próbakövet. Kisebb hiba volt a *carnes equinas edunt* „disznót és lovat esznek”, „kancák húsát eszik” fordítása (a grammatikai nőnem okozott zavart), illetve valamilyen érthetetlen okból az *edunt* első személynek fordítása: „lőhúst eszünk”. Az *edunt* fordítását a többség helyesen oldotta meg (*edo 3 ēsi, ēsus*), akadtak viszont a várható félreszótározásból (*ēdo 3 ēdidī, ēditus*) elképesztő megoldások is: a „lovat tartanak húsáért” és a „disznókat és lovakat tenyésztene”, ill. „lőhúst áldoznak” fordítások készítői még megpróbálták elfogadható értelmet adni a szövegnek, a következő fordítást azonban méltán nevezhetjük elképesztőnek: „ló és disznó hangot hallattak”!!!.

7. *Gens Tartarorum¹¹ vicina est illis, quae gens de terra sua exire proposuit,¹² ut pugnarent cum omnibus, qui eis resistere voluerint.*

E mondat szintén okozott nehézségeket, még a jobbaknak is, akik az *ut* célhatározói kötőszófunkcióját nem mindig ismerték fel. Az első tagmondatban az egyedülálló „barbár tatárok” fordítástól eltekintve csak a *vicina* értelmezése okozott gondot: „hasonló ezekhez”; „velük rokonságban áll a tatárok népe”. Hogy az „ők legyőzték a tatárok népét” fordítás hogyan született, azt most ne firtassuk... A *quae gens* tárgyessel fordítása is előfordult („ezt a népet”), de a következő megoldás a latin nyelvtan ismeretének súlyos hiányosságairól tanúskodik: „a tatár törzsek legyőzték a népeket, akiknek célul tűzték ki”. A *de terra sua exire* fordításánál a „földjétől eltávolodva” nem éppen legjobb fordításától eltekintve egyrészt a *suus* névmás használata és az *exire* visszaadása okozott egyeseknek gondot, különösen az *exire* szótárban nem szereplő tárgyas fordítása miatt: „elhatározta, hogy elűzi őket földjükről”; „elhatározta, hogy ezt a népet földjéről kiűzi”; „akik népüket ki akarják űzni a saját földjükről”. Az *ut pugnarent cum omnibus* fordításánál egyesek az *ut* kötőszó nem ideillő jelentését választották: „még ha harcolna mindenkivel”; „úgyhogy mindenkivel megküzdenek”; „mihelyt az egész néppel megküzdöttek”; „amikor is harcolnak mindenkivel”; „mert azok mindenkivel harcolnak, akik”. Volt, aki célhatározóinak vette ugyan a tagmondatot, de az *omnibus qui* fordítását rontotta el (semleges neműnek nézte?): „hogyan harcoljon mindennel, ami”. Az utolsó tagmondatban egyesek a *resistere* szótárban nem szereplő, nem létező jelentést adtak (talán a szótárban megadott „*resistere iubet* megállít” kifejezést félreértve?), az *eis* sem igazán érte: „meg akarják állítani őket”, vagy csak az *eis* értették félre és az ige nem megfelelő jelentését választották: „aki náluk meg akar állni”; „akik azt akarják, hogy megálljanak”. Ez persze még mindig nem magyarázza a következő fordítást: „hogyan majd a magyarok földjein meglepedjenek”.

Ha valaki azt gondolná, hogy ezek után az utolsó mondat fordításánál már nem érte meglepetés a beszámoló íróit, akkor téved.

8. *Julianus decrevit domum redire, ut de periculo Tartarorum certiores faceret¹³ Hungaros.*

Azt csak megemlíthetjük, hogy a „a tatárok veszedelme”-féle fordítás ha nem is rossz, mindenesetre kétértelmű, viszont a *decrevit* szinte várható félreszótározásából (*decerno* helyett *decrevoból*) született furcsa fordításokat bemutatjuk: „Julianus legyengült, mire visszatért a hazába”; „Julianus gyenge volt visszatérni hazájába”; „Julianus lefogyott” (!!). Volt olyan versenyző, akinek a *decrevit* nem okozott problémát, viszont a *domum* rossz fordításából és a *decrevit*hez vonásából fantasztikus csattanója lett történetünknek: „Julianus otthon elhatározta, hogy visszamegy”, ti. a Volga-menti magyarokhoz, hogy értesítse őket a tatár veszedelemről!

A fenti hibák, félrefordítások többsége abból a 65 dolgozathoz származik, melyek az első rostálásnál azonnal kiestek. A további dolgozatok közül 39 nagyobb hibákat nem tartalmazott, így ezek közül kerültek ki a dicséretesek és a helyezettek.

¹¹ *Tartari* = tatárok

¹² *propono 3* = célul tűz ki, elhatároz

¹³ *certiorem facit aliquem* = értesít valakit

Mivel az iskoláknak elküldött jelentésben részletes, táblázatokkal illusztrált statisztikai kimutatást közöltünk a behívott versenyzők kor és óraszám szerinti megoszlása, valamint teljesítményük közötti összefüggésekről, itt csak fontosabb megfigyeléseinket összegezzük. A döntőre behívott 135 versenyző közül 130 tanuló jelent meg a döntő fordulón, s fordította le a szöveget. E 130 tanulóból 39 fő került be a helyezésre, ill. első, valamint másodfokú dicséretre esélyesek közé. Ha egybevetjük a két forduló adatait, kitűnik, hogy lényegi eltérés nincsen a két forduló között: a legjobb 39 közé csupán 4–7%-kal több idősebb, ill. nagyobb óraszámú tanuló versenyző került, mint a 130 döntős közé. A „kicsik” (13–15 évesek) kb. feleannyian képviselték magukat a versenyen mint a „nagyok” (16–17 évesek). Ebből azonban nem következik, hogy a „kicsik” eleve kisebb eséllyel indulnak a versenyen. Feltehetőleg eleve ennyivel kevesebben tanulnak ebben az életkorban latinul, hiszen az ebben az életkorban lévő gyerekek latintanítása az előző rendszerben lényegében nem létezett, s nem alakult ki tradíciója, de az egyre izmosodó részvételi arány azt mutatja, hogy e korosztály a jövőben még nagyobb arányban tud indulni versenyünkön. Statisztikai vizsgálataink kimutatták, hogy elsősorban a 16 éves korosztály tud legnagyobb eséllyel a versenyen elindulni (70 fő), s közülük is elsősorban a heti 3 vagy 4 órában latint tanulók (55 fő). A verseny tehát továbbra is nagyrészt a „régik” négy osztályos gimnázium másodéveseire épül. Mivel lényegi eltérést a döntősök és a legjobb 39 között óraszám ill. életkor szerint kimutatni nem tudtunk, feltételezzük, hogy a versenyen mutatott teljesítmény nem ezekkel a mutatókkal áll összefüggésben. Ebben megerősít a szöveg fordításánál elkövetett hibák kor és óraszám szerinti megoszlásának vizsgálata is: egyetlen esetben sem sikerült olyan hibára, hibasorozatra bukkanni, mely kor- vagy óraszám-specifikus lenne. A fordulón való túljutás és a sikeres szereplés ugyanis csak a versenyzők tudásától függ, és nem az életkortól, ill. az órámtól. Azt pedig végképp nem tudjuk mérni, hogy a tanuló a heti órákon kívül magánúton tanul-e még latint, s mennyit. A verseny szervezői tehát helyesen döntöttek, amikor a versenyen indulás feltételeként azt szabták meg, hogy a második éve latinul tanulók indulhatnak azon, és közzétették azt a nyelvtani követelményrendszert, melynek tudása a második év második felében elvárható. E követelményrendszer alapján választjuk ki ill. adaptáljuk a szövegeket. A szövegek adaptálásához továbbra is ragaszkodunk, hiszen az első két évben a tanulók is többnyire adaptált szövegeken tanulják a latin nyelvet. Mindemellett változó világunkban nem zárkozunk el esetleges ésszerű változtatások megfontolásától, és ezúton is köszönjük kollégáink fáradozását, és nem utolsósorban a diákok lelkes munkáját.

Az Oktatási Minisztérium és az Ókortudományi Társaság
latint második éve tanuló középiskolások számára kiírt tanulmányi versenyének végeredménye
1998/99. tanév

I. helyezett (megosztva)

Hudecz András, a budapesti ELTE Trefort Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: *Dr. Keresztény Éva, Lenkeffy Ferencné*, igazgató: *Dr. Böddiné Dr. Schróth Ágnes* és
Vesztergombi Barbara, a budapesti Patrona Hungariae Gimnázium növendéke, tanára: *Gazdag M. Gyöngyi*, igazgató: *Bajzák M. Eszter*

II. helyezett

Szabó Krisztián, a budapesti ELTE Apáczai Csere J. Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára:
Szőke Ágnes, igazgató: *Flórik György*

III. helyezett (megosztva)

Ötvös Zsuzsa, a csongrádi Batsányi János Gimnázium növendéke, tanára: Soós Éva, igazgató: Fábián György és

Balogh Veronika, a budapesti Patrona Hungariae Gimnázium növendéke, tanára: Peller M. Beáta igazgató: Bajzák M. Eszter

I. fokú dicséretben részesült

Faragó Dániel	Németh László Gimnázium, Budapest, tanára: Szabó Józsefné, igazgató: Lami Pál
Herman Zita	Berzsenyi Dániel Gimnázium, Budapest, tanára: Tegye Imréné, igazgató: Somogyi László
Hermann Dolóresz Kiss Béla	Pápai Ref. Koll. Gimnáziuma, Pápa, tanára: Grigely Csaba, igazgató: Kálmán Attila Miskolci Fráter György Kat. Gimn., Miskolc, tanára: Molnárné Szabó Csilla, igazgató: Maricsák István
Latabár Endre	ELTE Apáczai Cs. J. Gyak. Gimn., Budapest, tanára: Szőke Ágnes, igazgató: Flórik György
Oroszlány Zsófia	Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, tanára: Fazekas Zoltánné, igazgató: Németh Tibor
Rákai Anikó	Németh László Gimnázium, Budapest, tanára: Szabó Józsefné, igazgató: Lami Pál
Róbert Katalin	Németh László Gimnázium, Budapest, tanára: Szabó Józsefné, igazgató: Lami Pál
Szabados Tamás	Szilágyi Erzsébet Gimnázium, Budapest, tanára: Baranyai Tiborné, igazgató: Schneider Istvánné
Szenes Márk	Pannonhalmi Bencés Gimn., Pannonhalma, tanára: Horváth Dori Tamás, igazgató: Horváth Dori Tamás
Tóth Károly István	Berzsenyi D. Evang. Gimnázium, Sopron, tanára: Jakabné Csizmadia Eszter, igazgató: Dr. Lampérth Gyula
Turcsányi Mária	Svetits Kat. Gimnázium, Debrecen, tanára: Dr. Nagy Péterné, igazgató: Géczy Erzsébet

II. fokú dicséretben részesült:

Cserepes T. Mihály	ELTE Trefort Ágoston Gyak. Gimn., Budapest, tanára: Lenkeffyné Tréfiás Myrtil, igazgató: Dr. Schróth Ágnes
Csőre Eszter	Pápai Ref. Koll. Gimnáziuma, Pápa, tanára: Jakab Csilla, igazgató: Kálmán Attila
Csörgei Tünde	Vasvári Pál Gimnázium, Székesfehérvár, tanára: Tóth Erika, igazgató: Juhász László
Dudás Anna	Városmajori Gimnázium, Budapest, tanára: Boronkai Ágnes, igazgató: Szebedy Tas
Fecz Dóra	Dobó István Gimnázium, Eger, tanára: Újvári Csaba, igazgató: Dr. Petercsák Tivadarné
Gyapay Marianna	Berzsenyi Dániel Gimnázium, Budapest, tanára: Tegye Imréné, igazgató: Somogyi László
Hovanecz Nóra	Sárospataki Ref. Gimnázium, Sárospatak, tanára: Vinnainé Lakatos Éva, igazgató: Dr. Lénárt Attila
Horváth Gergely	Garay János Gimnázium, Szekszárd, tanára: Gesztesi Enikő, igazgató: Lemle Béláné

<i>József Andrea</i>	Baár-Madas Ref. Gimnázium, Budapest, tanára: <i>Berényi Eszter</i> , igazgató: <i>Arany János</i>
<i>Kántor Rita</i>	Fráter György Kat. Gimnázium, Miskolc, tanára: <i>Tatár Albertné</i> , igazgató: <i>Maricsák István</i>
<i>Kovács Attila</i>	Piarista Gimnázium, Kecskemét, tanára: <i>Dr. Orosz Árpádné</i> , igazgató: <i>Futó Béla</i>
<i>Koncz Kata</i>	Németh László Gimnázium, Budapest, tanára: <i>Némethné Salamon Ágnes</i> , igazgató: <i>Lami Pál</i>
<i>Nádudvari Noémi</i>	Berzsenyi Dániel Gimnázium, Budapest, tanára: <i>Dr. Tegye Imréné</i> , igazgató: <i>Somogyi László</i>
<i>Nyéky Imre</i>	ELTE Trefort Gyak. Gimnázium, Budapest, tanára: <i>Lenkeffy Ferencné</i> , igazgató: <i>Dr. Schróth Ágnes</i>
<i>Ouanphaniranh Noémi</i>	ELTE Radnóti M. Gyak. Gimn., Budapest, tanára: <i>Nagy Piroska</i> , igazgató: <i>Dr. Réz Gáborné</i>
<i>Somogyi Andrea</i>	Református Kollégium Gimn., Debrecen, tanára: <i>Nagy Gábor</i> , igazgató: <i>Győri József</i>
<i>Szabó László</i>	József Attila Gimnázium, Makó, tanára: <i>Gábor Andrásné</i> , igazgató: <i>Rója István</i>
<i>Szántó Judit</i>	ELTE Apáczai Csere J. Gyak. Gimn. Budapest, tanára: <i>Szőke Ágnes</i> , igazgató: <i>Flórik György</i>
<i>Személyi László</i>	Piarista Gimnázium, Budapest, tanára: <i>Orbán Adorjáné</i> , igazgató: <i>Görbe László</i>
<i>Szilágyi Éva</i>	Fazekas Mihály Gimnázium, Budapest, tanára: <i>Török Márton</i> , igazgató: <i>Dr. Sáska Géza</i>
<i>Túri Andrea</i>	Bethlen G. Ref. Gimn., Hódmezővásárhely, tanára: <i>Czeplédi Sándor</i> , igazgató: <i>Simon Tamásné</i>
<i>Vargyas Brigitta</i>	Patrona Hungariae Gimnázium, Budapest, tanára: <i>Gazdag M. Gyöngyi</i> , igazgató: <i>Bajzák M. Erzsébet</i>